

Роль продовольчої безпеки в соціально-економічному розвитку вітчизняної економіки

Ж.К. Сіднева, к.е.н., доцент

Національний університет харчових технологій

Провідне місце серед складових економічної безпеки належить продовольчій безпеці, яка гарантує соціальну стабільність у суспільстві, доступність якісних продуктів харчування та стійкий соціально-економічний розвиток. В проекті Закону України «Про продовольчу безпеку України» продовольча безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність¹.

Вважається, що система продовольчої безпеки держави повинна будуватися на принципах самозабезпеченості, незалежності, стабільності, доступності продовольства (фізичній та економічній) для населення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379 затверджено Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки². Згідно цієї методики основними індикаторами продовольчої безпеки є: 1) добова енергетична цінність раціону людини; 2) достатність споживання окремого продукту; 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах; 4) економічна доступність продуктів харчування; 5) диференціація вартості харчування за соціальними групами; 6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів; 7) продовольча незалежність за окремим продуктом.

---

¹ Проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 р. № 8370-І. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.legati/kyiv/ua/1p/dos/draft_llaur/8098.htm

² Постанова Кабінету Міністрів від 05.12.2007 р. № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

Особливе місце серед показників (індикаторів) продовольчої безпеки належить фізичній достатності продовольства. Фізична достатність визначає можливість споживання населенням продуктів харчування в обсягах і асортименті, які не менше встановлених науково-обґрунтованих норм. Для проведення співставлення використовують раціональні норми, рекомендовані Міністерством охорони здоров'я на 2005-2015 рр. і які передбачено втілити «Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року» та мінімальні норми споживання, затверджені постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення (№ 656 від 14.04.2000 р.).

Для характеристики фізичної достатності продовольства та його якості доцільно використовувати такі показники:

- рівень фізичної достатності основних продуктів харчування;
- рівень споживання основних продуктів харчування на одну особу, у тому числі за рахунок вітчизняного виробництва;
- споживання продуктів харчування за окремими групами населення;
- частка населення, для якого рівень споживання продуктів харчування є нижчим за раціональні норми споживання;
- добова калорійність харчування людини;
- кількість добового споживання білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мікро- та макроелементів;
- вміст в харчових продуктах шкідливих для здоров'я людей речовин;
- питома вага продовольчої продукції, яка не відповідає вимогам нормативно-технічної документації (ДСТУ, ГОСТ, ТУУ та ін.).

Дослідження обсягів споживання основних продуктів харчування свідчить про істотне його скорочення. Рівні споживання продовольства за багатьма параметрами не відповідають науково-обґрунтованим нормам (табл. 1).

**Споживання основних продуктів харчування
населенням України (на особу на рік, кг)**

Харчові продукти	Фактичне споживання продуктів харчування за роками					Темп зростання, % (2012 р. проти 2000 р.)	Мінімальні норми, кг
	2000	2005	2010	2011	2012		
М'ясо та м'ясопродукти	32,8	39,1	52,0	51,2	54,4	165,9	52
Молоко та молочні продукти	199,1	225,6	206,4	204,9	214,9	107,9	341
Яйця, шт.	166,0	238,0	290,0	310,0	307,0	184,9	231
Хліб та хлібопродукти	124,9	123,5	111,3	110,4	109,4	77,6	94
Картопля	135,4	135,6	128,9	139,3	140,2	103,5	96
Овочі та баштанні	101,7	120,2	143,5	162,8	163,4	160,7	105
Плоди, ягоди, виноград	29,3	37,1	48,0	52,6	53,3	181,9	68
Риба, рибні продукти	8,4	14,4	14,5	13,4	13,6	161,9	12
Цукор	36,8	38,1	37,1	38,5	37,6	102,2	32
Олія	9,4	13,5	14,8	13,7	13,0	138,3	8

Джерело: розраховано за ³.

Як видно із наведених даних, за період 2000-2012 рр. має місце зростання середньодушового споживання майже всіх основних продуктів харчування, окрім хліба і хлібопродуктів. В той же час, порівняно з попереднім роком у 2012 р. дещо зменшилось споживання яєць (на 1,0 %), хліба та хлібобулочних виробів (на 1,0 %), цукру (на 2,3 %), олії (на 5,1 %).

Не досягнуто рівня споживання 1990 р. по таким важливим продуктам харчування як м'ясо та м'ясопродукти (на 13,6 кг або на 20 % менше), молоко та молочні продукти (на 158,1 кг або на 42,3 % менше), риба та рибні продукти (на 3,9 кг або на 22,2 % менше).

З методологічної точки зору особливе значення має аналіз індикатора фізичної достатності споживання окремого продукту, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою⁴. Оптимальною вважається ситуація, коли фактичне

³ Державна служба статистики України / Публікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁴ Постанова Кабінету Міністрів від 05.12.2007 р. № 1379 «Деякі питання продовольчої безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

споживання продуктів харчування однією особою протягом року відповідає раціональній нормі споживання (табл. 2).

Таблиця 2

Індикатори достатності споживання продуктів харчування (на особу на рік, кг)

Харчові продукти	Раціональна норма	Фактичне споживання		Індикатор достатності споживання	
		2011	2012	2011	2012
М'ясо та м'ясопродукти	80	51,2	54,4	0,64	0,68
Молоко та молочні продукти	380	204,9	214,9	0,54	0,57
Яйця, шт.	290	310,0	307,0	1,07	1,06
Хліб та хлібопродукти	101	110,4	109,4	1,09	1,09
Картопля	124	139,3	140,2	1,12	1,13
Овочі та баштанні	161	162,8	163,4	1,01	1,02
Плоди, ягоди, виноград	90	52,6	53,3	0,58	0,6
Риба, рибні продукти	20	13,4	13,6	0,67	0,68
Цукор	38	38,5	37,6	1,01	0,99
Олія	13	13,7	13,0	1,05	1,0

Джерело: розраховано за ⁵.

Дослідження індикатора достатності споживання свідчить про невідповідність споживання населенням України раціональним нормам по м'ясу та м'ясопродуктам (68 % від норми), молоку та молочним продуктам (57,0 %), плодам, ягодам та винограду (60,0 %), рибі і рибним продуктам (68,0 %). Отже, відставання фактичного споживання від раціонального по молоку і молокопродуктах складає 43,0 %, м'ясу та м'ясопродуктах – 32,0 %, плодах, ягодах і винограду – 40,0 %, рибі та рибопродуктах – 32,0 %. Ця

⁵ Державна служба статистики України / Публікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ситуація не може бути пояснена низькими обсягами виробництва, адже рівень самозабезпечення по цих продуктах досить високий. Треба констатувати, що особливо критичне положення склалося із споживанням молока і молокопродуктів, плодів і винограду, рівень споживання яких не досягає навіть мінімальним норм. Лише за такими продуктами, як хліб і хлібопродукти, картопля, яйця фактичне споживання перевищувало раціональну норму. Споживання в 2012 р. овочів та баштанних, цукру та олії було в межах раціональних норм. Така структура споживання є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити свої власні енергетичні потреби за рахунок економічно доступніших продуктів.

У міжнародній статистиці продовольча безпека поряд з іншими показниками вимірюється рівнем калорійності добового раціону харчування населення з урахуванням культурних та харчових традицій, притаманних кожній нації. В Україні за калорійністю та якісним складом раціону харчування протягом останніх років подолано нижню межу енергетичної цінності добового душевого раціону харчування (2500 ккал) і далі цей показник продовжує зростати. У розвинутих країнах світу (США, країни ЄС) рівень калорійності харчування складає 3500-3600 ккал. Відповідно до даних Держстату України середньодобова поживність раціону людини у 2012 р. становила 2954 ккал, що на 18,2 % перевищує граничний критерій (2500 ккал). Як і у попередні роки, основну частину калорій українці споживали із продукцією рослинного походження. Так, тільки понад 28,0 % середньодобового раціону у 2012 р. забезпечувалось за рахунок споживання продукції тваринного походження, що у два рази нижче за встановлений пороговий критерій. Це зумовлено більш високим споживанням хлібобулочних продуктів і картоплі замість споживання інших складових продовольчого кошика – м'ясних і молочних продуктів. Деяке зростання останніми роками калорійності спожитих продуктів відбувається на фоні загального зниження вмісту основних мікро- та макроелементів у складі продуктів харчування (протеїну, кальцію, заліза та інших).

Якісне харчування населення безпосередньо залежить від його платоспроможності. Статистичні дані свідчать про суттєве порушення структури та якості харчування у значної частини населення. Низький рівень доходів більшості населення зумовив заміщення м'ясних, молочних та рибних продуктів більш дешевими продуктами харчування – хлібом та хлібопродуктами, картоплею, тому фактичне споживання зазначеної продукції значно перевищує раціональні норми споживання. Це заміщення стало однією з причин збільшення калорійності харчування. Варто зазначити, що протягом останнього часу майже не збільшується споживання українцями харчових продуктів, що містять найбільш корисні і поживні речовини (табл. 3).

Таблиця 3

Енергетична цінність і вміст поживних речовин
у спожитих в домогосподарствах продуктах харчування
(у середньому на добу у розрахунку на одну особу)

	Всі домо- господарства		у тому числі проживають							
			у міських поселеннях						у сільській місцевості	
			у великих містах		у малих містах		всього			
2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012	2011	2012	
Енергетична цінність (ккал)	3290	3353	3117	3154	3326	3356	3196	3230	3485	3612
Білки (г)	93	93	91	90	92	91	91	90	97	97
Жири (г)	153	151	153	150	158	154	155	151	150	151
Вуглеводи (г)	444	412	370	366	415	410	387	382	470	475

Джерело: за даними ⁶.

Дані таблиці 3 ілюструють незначне збільшення в 2012 р. проти 2011 р. (на 1,9 %) енергетичної цінності у спожитих домогосподарствами продуктах харчування. Практично не змінюється в них вміст білків, жирів та вуглеводів.

Енергетична цінність споживання харчових продуктів залежить як від доходів населення, так і від території споживання та полу. Вона у сільській місцевості перевищувала аналогічний показник у населення міст.

⁶ Державна служба статистики України / Публікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Статистичні дані свідчать, що енергетична цінність споживання у жінок всіх вікових категорій вища ніж у чоловіків. Серед регіонів України найбільшу енергетичну цінність у спожитих харчових продуктах мають домогосподарства Вінницької (4032 ккал), Черкаської (3899 ккал), Чернігівської (3770 ккал), Миколаївської (3793 ккал), Херсонської (3788 ккал) областей, а найменшу – домогосподарства Київської (без м. Києва) (2942 ккал), Запорізької (3095 ккал) та Харківської (3056 ккал) областей.

Має місце і диференціація в споживанні корисних і поживних речовин населенням з різним рівнем доходів (табл. 4).

Таблиця 4

Енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих продуктах харчування в домогосподарствах України залежно від розміру середньодушових загальних доходів (у середньому за добу у розрахунку на одну особу)

	Всі домогосподарства	у тому числі за децильними (10 %-ми) групами за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць	
		перша група (нижчі доходи)	остання група (вищі доходи)
Енергетична цінність (ккал)	3353	2759	3620
Білки (г)	93	73	105
Жири (г)	151	120	173
Вуглеводи (г)	412	351	415

Джерело: складено за ⁷.

Наведені дані підтверджують той факт, що через високу диференціацію населення за рівнем доходів відмічається значна різниця в структурі і обсягах споживання продуктів харчування за децильними групами. Так, у найбільш забезпеченого населення енергетична цінність харчування у 1,3 рази вища ніж у найменш забезпеченого. Така тенденція спостерігається і в споживанні корисних речовин. Сім'ї з більшими доходами споживають білків та жирів у

⁷ Державна служба статистики України / Публікації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

продуктах харчування в 1,4 рази більше порівняно з біднішими, вуглеводів – в 1,2 рази більше. Наявні реальні доходи населення не дозволяють розраховувати на позитивні якісні зрушення в раціоні їх харчування.

Таким чином, слід констатувати, що необхідного рівня продовольчої безпеки ще не досягнуто. Динаміка споживання основних харчових продуктів свідчить про недостатній його рівень, має місце незбалансованість харчування населення України. Структура споживання харчових продуктів істотно відрізняється від науково обґрунтованої. Загрозою продовольчої безпеки залишається не стільки фізична недостатність продовольства, а скільки економічна недоступність через невисокі і нестабільні доходи населення, зростання цін на продукти харчування більш швидкими темпами ніж доходи населення. Тому державна соціально-економічна політика повинна бути спрямована на підвищення життєвого рівня населення, адресну фінансову підтримку малозабезпечених громадян, зважену цінову політику щодо харчових продуктів.